

VYBRANÉ OTÁZKY SANKČNÍ NÁHRADY ŠKODY

MICHAL VLASÁK

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Tento příspěvek je věnován vybraným aspektům sankční náhrady škody. V úvodní části příspěvku se autor zabývá funkcí odpovědnosti za škodu. V návaznosti na funkce civilních deliktů pojednává stěžejní část příspěvku o sankčním působení náhrady škody s tím, že je využita geograficko-komparativní metoda s důrazem na rozdíly mezi common law přístupem a kontinentálně evropskými tendencemi. Příspěvek z pohledu předmětné problematiky neopomíjí ani český stav.

Key words in original language

Odpovědnost za škodu, funkce civilní odpovědnosti, sankční náhrada škody

Abstract

This article deals with selected issues of punitive damages. Opening remarks dealing with functions of tort law in general. In relation to functions of tort law the main part focuses on punitive damages of tort law concerning geographical-comparative attitude regarding differences between common law approach and continental law approach. Concerning punitive damages article also deals with Czech attitude.

Key words

Tort law, functions of civil liability, punitive damages

*„Punitive damages stir up memories of very ancient times when legal systems did not make a strict difference between penalty and compensation“
H. Koziol¹*

Sankční náhrada škody vyvolává vzpomínky na dávné časy, kdy právní systémy nečinily výrazný rozdíl mezi sankcí a kompenzací.

1. FUNKCE ODPOVĚDNOSTI ZA ŠKODU

Soukromoprávní metoda regulace společenských vztahů se zrcadlí také ve funkcích odpovědnosti za škodu. Většina statí pojednávajících o civilních deliktích vztazích se shoduje na tom, že stěžejní funkcí náhrady škody je reparace (kompenzace) nastalé újmy. Reparační funkce zajišťuje, že se

¹ Koziol, H. Punitive Damages - A European Perspective. Louisiana Law Review, 2008, Number 68, p. 741.

poškozenému dostane plné náhrady škody za způsobený následek, a to buď formou peněžité náhrady nebo uvedením v předešlý stav náhradou *in natura*.

Restituční funkce civilních odpovědnostních vztahů je v zásadě pouze určitou podkategorií funkce reparační. Jedná se pouze o způsob náhrady nastalé majetkové újmy. Stejně tak pokud jde o náhradu za bolest, za ztížení společenského uplatnění a odškodnění při úmrtí, kdy se často hovoří o funkci satisfakční, lze ve skutečnosti rovněž hovořit pouze o podkategorii reparační funkce.

Samostatné postavení vedle funkce reparační má funkce preventivní. Obecná prevenční povinnost se vztahuje na všechny subjekty soukromoprávních vztahů včetně toho, komu riziko aktuálně hrozí. Většina právních systémů normativně zakotvuje pravidla generální prevence občanskoprávního odpovědnostního systému. Speciální preventivní ustanovení se vztahují k dílčím společenským vztahům.

Z pohledu funkcí odpovědnosti za škodu zůstává diskutabilní otázka sankčního působení civilních deliktů vztahů, kterému je věnován tento příspěvek, který se neklade za cíl po všech stránkách vyčerpat téma sankční náhrady škody, ale všimá si vybraných otázek z pohledu geograficko-komparatistického.

2. SANKČNÍ NÁHRADA ŠKODY

Sankční náhrada škody (*punitive damages* v právu USA a *exemplary damages* v právu Velké Británie) je taková náhrada škody, jejímž cílem není kompenzovat žalobce, ale spíše:

- i/ potrestat žalovaného za delikt (tort), kterého se dopustil ve vztahu k žalobci, a kterým žalobci způsobil škodu,
- ii/ odstrašit žalovaného nebo jakoukoliv třetí osobu od opakování tohoto deliktu v budoucnu.²

Koncept „*punitive damages*“ lze stručně charakterizovat tak, že škůdce je povinen hradit nejen majetkovou či nemajetkovou újmu (kompenzace), ale poškozenému kromě toho vznikne právo na navýšení odškodného, zpravidla ve formě násobku, které jde již nad rámec skutečně vzniklé újmy (sankce).

V obecné rovině lze shrnout, že v průběhu dynamického vývoje společenských vztahů vykrytalizovaly v zásadě tři přístupy k sankční náhradě škody. Angloamerický i kontinentálně evropský přístup výrazně reflektují tradice a historické kořeny vývoje práva těchto dvou velkých

² Kühn, Z. Má mít náhrada škody v soukromém právu sankční funkci? <http://jinepravo.blogspot.com>, 23. 10. 2007.

právních systémů. Třetí pojetí vyvěrá z ekonomické analýzy práva s tím, že obdobný postoj lze vysledovat v oblasti pojistných kruhů. Skandinávský systém se blíží, pokud jde o koncept sankční náhrady škody, spíše kontinentálně evropským kulturně historickým tradicím.

3. ANGLOSASKÝ PŘÍSTUP

Průkopníkem v oblasti sankčního působení náhrady škody v novodobém civilním právu je anglosaské tort law. Doktrína anglosaského deliktního práva popisuje chronologický vývoj, relevantní faktory, jakož i jednotlivé případy³ konceptu sankční náhrady škody.

Okruh případů, u nichž lze podle praxe anglosaských soudů za výjimečných okolností uložit sankční náhradu škody, demonstruje doktrínou popsany chronologický vývoj. První střípky sankční náhrady škody v rámci soukromoprávní deliktní odpovědnosti se vyskytly ve sporech urážky na cti, další etapa přinesla rozšíření na oblast zneužití dominantního postavení ve vztahu ke spotřebitelům a poslední perioda pak přidává tzv. business torts a intellectual property.

3.1 SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ

Typickou zemí, kde našel koncept sankční náhrady škody své praktické uplatnění, představují Spojené státy americké. Podle *Restatement (Second) of Torts* je účelem sankční náhrady škody potrestat škůdce za jeho chování překračující veškeré meze a odradit jej a další od podobného chování v budoucnu.

Populární rozhodnutí ve věci *BMW v. Gore*⁴ představuje učebnicový příklad přiznané sankční náhrady škody v praxi amerických soudů. V dané věci dr. Gore zjistil, že jeho zcela nově zakoupené vozidlo tovární značky BMW bylo přelakováno poté, co bylo během přepravy poškrábáno. Kromě náhrady skutečné škody ve výši 4.000 \$ vysoudil žalobce na automobilovém výrobcu sankční náhradu škody ve výši 4 mil. \$. Rozsah odškodného byl kalkulován s odkazem na celkovou průměrnou škodu všech aut (cca 1000 vozidel), kterých se poničení laku během přepravy a následné přelakování týkalo. Nutno dodat, že Nejvyšší soud státu Alabama snížil sankční náhradu škody na polovinu a Nejvyšší soud USA označil rozsah odškodného za zjevně excesivní.

Podle dostupných údajů v praxi amerických soudů statisticky nevzrůstá počet případů, kdy soud zaváže škůdce k sankční náhradě škody. V průměru

³ Zpravidla bývá poukazováno na rozhodnutí: *Rookes v. Barnard* (1964), *AB v. South West Water Services Ltd.* (1993), *Kuddus v. Chief Constable of Leicestershire Constabulary* (2002), *Mosely v. NGL* (2008) a další.

⁴ *BMW of North America, Inc. v. Gore*, 517 U.S. 559 (1996).

se v jednotlivých státech federace pohybuje počet těchto kauz kolem 3 %⁵ s tím, že vyšší částka bývá přisouzena u žalob týkajících se smluvních vztahů. V mimosmluvních vztazích dominují tzv. azbestové kauzy.

Na druhou stranu je třeba přiznat, že mnoho žalob na náhradu škody skončí již ve stádiu předsoudního vyjednávání právě z důvodů obav škůdců (zpravidla nadnárodních korporací) ohledně rozsahu soudem přiznaného odškodnění. Tlak na předsoudní vyrovnání umocňuje v anglosaských systémech institut hromadných žalob (*class actions*).

Pokud jde o praxi federálního Nejvyššího soudu při posuzování ústavnosti konceptu sankční náhrady škody, konstantní judikatura prakticky neexistuje a ústavnost se řeší případ od případu, což s sebou nese prvek právní nejistoty.⁶

3.2 VELKÁ BRITÁNIE

Přestože v praxi britských soudů dochází k přiznávání nároků na sankční odškodné, v poslední době se zdá, že počáteční nadšení představitelů právní vědy a praxe s postupem doby uvadá. Důkazem toho je především nepřijatý návrh zákona *Draft Damages Bill* v Anglii, který měl povolit sankční náhradu škody obecně ve vztahu ke všem soukromoprávním deliktním vztahům.

Další nepříznivou zprávu pro zastánce konceptu sankční náhrady škody přinesla britská vláda, když v jednom ze svých prohlášení uvedla, že „účelem civilního deliktního práva je poskytnout kompenzaci za škodu a nikoli trestat (...) vláda nemá v úmyslu žádné další normativní rozšiřování sankční náhrady škody [myšleno nad rámec případů dovozených britskými soudy – pozn. vložil M.V.].“⁷

Skutečnost, že institut „punitive damages“ nenalezl v britském právu dodnes normativní zakotvení však nebrání tamním soudům, aby v rámci precedenčního systému některé elementy sankčního působení prosazovaly, což se skutečně cestou soudních rozhodnutí zejména v Anglii a Irsku děje.

Základním pravidlem, kterým se britské soudy řídí v současnosti, je tzv. „*if, but only if*“ test. Hlavní myšlenka spočívá v tom, že tehdy, ale jenom tehdy, pokud by uložená náhrada škody nezohledňovala hrubé chování škůdce (překračující všechny meze) a neodstrašovala jej od opakování tohoto

⁵ Report A. J. Seeboka prezentovaný na Conference on Punitive Damages, Wien, 17. 11. 2008.

⁶ Srov. *Cooper Industries, Inc. v. Leatherman Tool Group, Inc.*, 532 U. S. 424 (2001); *Philip Morris USA v. Williams*, 127 S. Ct. 1057 (2007); *State Farm Mutual Auto Insurance Co. v. Campbell*, 538 U. S. 408 (2003).

⁷ 2007 CP, para 198.

jednání, pak k označení nesouhlasu s takovým chováním lze uložit i odškodné vyšší než které ve skutečnosti odpovídá způsobené škodě. Kritériem je zpravidla chování škůdce a jeho přímý či nepřímý prospěch z civilního deliktu.

4. KONTINENTÁLNĚ EVROPSKÝ PŘÍSTUP

Přístup států Evropské unie k sankční náhradě škody je převážně záporný. Uvedené tvrzení sice směřuje k postavení celé EU, jejíž součástí jsou i země common law, ale ve skutečnosti odráží převažující postoj zemí kontinentální Evropy a Skandinávie včetně Dánska.

Postoj kontinentální Evropy příznačně charakterizuje italský a německý přístup.

Italský Corte di Cassazione (Nejvyšší soud)⁸ byl postaven před otázku, zda lze uznat a vykonat rozhodnutí amerického soudu, kterým byla uložena italské společnosti vyrábějící bezpečnostní přilby sankční náhrada škody způsobená oběti dopravní nehody, neboť ochranná bezpečnostní přilba byla zcela evidentně defektní a nezabránila újmě na zdraví poškozeného. Italský Nejvyšší soud vyšel z úvahy, podle níž cílem soukromoprávních deliktů vztahů je snaha o znovuoživení ekonomické pozice a integrity poškozeného; sankční náhrada škody je proto v rozporu s kompenzační funkcí civilního deliktů práva a v rozporu s italským *ordre public*, neboť neodpovídá základním principům odpovědnostních vztahů. Dokonce ani pro oblast odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění (*danni moral*) nelze podle italského Corte di Cassazione koncept sankční náhrady škody použít.

Obdobně německý Bundesgerichtshof (Nejvyšší soud)⁹ ve věci vykonatelnosti rozhodnutí amerického soudu, na základě kterého byla sexuálně zneužitému nezletilému přiznána kromě odškodného také sankční náhrada škody, dospěl k závěru, že cizozemská rozhodnutí, kterými byla uložena sankční náhrada škody, nelze podle německého práva uznat ani vykonat. Rozhodnutí přiznávající sankční náhradu škody jsou proti *ordre public*, protože podle německého právního řádu náleží tresty a odstrašující efekt do kompetence trestních soudů.

Proti tradičnímu evropskému kontinentálnímu proudu se staví nejnovější legislativní trendy ve Francii. Přípravovaná velká revize napoleonského Code civil¹⁰ totiž zcela překvapivě obsahuje ve svém návrhu ustanovení (§

⁸ Corte di Cassazione, Cass. 17. 1. 2007, no. 1183.

⁹ Rozhodnutí Bundesgerichtshof (BGH) ze dne 4. 6. 1992, 118 Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Zivilsachen (BGHZ) 312 (F.R.G.).

¹⁰ K reformě francouzského Code Civil srov. *Sonnenberger, H. J.* Code Civil a jeho dosavadní změny – návrh reformy obligačního práva ve francouzském Code Civil. Právník,

1371), která zcela evidentně a důrazně sledují i jiné než kompenzační účely, zejména sankční či represivní působení na škůdce. Na druhou stranu se legislativní proces revize francouzského občanského zákoníku v poslední době výrazně zpomalil a podle neoficiálních kuloárních informací se může stát, že návrh nebude vůbec přijat pro nepřekonatelný odpor francouzské jurisprudence.

Pokud jde o spontánní prameny europeizace soukromého práva v rámci evropského justičního prostoru pak ani Principy evropského deliktního práva (PETL)¹¹ ani Návrh společného referenčního rámce (DFCR)¹² z pera Ch. von Bara sankční náhradu škody neupravují, tudíž s ní v zásadě nepočítají.

Shrneme-li ve stručnosti postoj zemí, které mají své kořeny v římském právu, pak lze jednoznačně konstatovat, že v současném stádiu dynamického společenského vývoje neexistuje - s výjimkou Francie - na úrovni legislativní ani v rámci soukromoprávní vědy vůle ke vstřícnějšímu postoji k institutu sankční náhrady škody. Toto tvrzení však stírá právně aplikační praxe, když národní soudy i přes odpor právní vědy ve zcela výjimečných případech přistupují k přiznání náhrady škody, která již zcela evidentně přesahuje škodu skutečnou či ušlý zisk.

Sankční náhrada škody tak sice zůstává oficiálně zakázána, resp. legislativně nepodchycena, ale je skryta v praxi zpravidla nižších soudů, přičemž rozsah případů sankční náhrady škody zůstává zatím velice nízký, neboť odstrašující účinek je extrémně pochybný.

5. POSTOJ EKONOMICKÉ ANALÝZY PRÁVA

Jestliže lze označit kontinentálně evropský přístup za výrazně odmítavý a stávající anglosaský za mírně rezervovaný, pak z pohledu ekonomické analýzy práva je naopak sankční náhrada škody velice vhodným nástrojem, jak předcházet hrozícím škodám.

2008, č. 3, s. 307-315. Konkrétně k reformě deliktního práva srov. *Corbe-Chalon, D., Rogoff, M. A.* Tort Reform a la Francaise: Jurisprudential and Policy Perspectives on Damages for Bodily Injury in France. *Columbia Journal of European Law*, Parker School of Foreign and Comparative Law, 2007, Number 13, p. 231.

¹¹ European Group on Tort Law. Principles on Tort Law – Text and Commentary. Wien: Springer, 2005.

¹² V podrobnostech *von Bar, Ch.* Working Together Toward a Common Frame of Reference. *Juridica International*, vol. X., roč. 2005, p. 17-26; *Dále von Bar, Ch., Clive, E., Schulte-Nölke, H.* et al. Study Group on European Civil Code and research Group on EC Private Law (Acquis Group). Principles, definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. München: European Law Publishers, 2008, 406 p.

Ekonomická analýza práva totiž nesleduje juristický koncept náhrady škody, podle něhož hlavní funkce odpovědnostních vztahů spočívá v kompenzaci. Z pohledu ekonomické analýzy práva hraje v odpovědnostních vztazích mnohem významnější úlohu preventivní funkce a odstrašující efekt, pomocí nichž dochází v konečném důsledku ke snižování nákladů a tím i výraznějšímu rozvoji tržních vztahů. Pro zavedení sankční náhrady škody hovoří rovněž skutečnost, že rozhodování sporů v rámci odvětví soukromého práva je levnější než prostřednictvím trestních procesů.¹³

Podobný přístup se v poslední době formuje i v oblasti pojistných smluv. Názor jedné nejmenované nadnárodní evropské pojišťovací společnosti vyjádřila I. Ebert,¹⁴ když postoj pojistných kruhů k sankční náhradě škody označila jako „tichý souhlas“ s tím, že již dnes existují pojistné smlouvy kryjící případné sankční nároky poškozených. Jedná se zpravidla o oblast odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku a o oblast zdravotnické péče.

6. ČESKÁ REPUBLIKA

Stávající česká legislativa koncept sankční náhrady škody nezná a ani žádné rozhodnutí vyšších soudů se k otázce sankční náhrady škody zatím přímo nevyjádřilo. Bouřlivé diskuze však probíhají v doktrinálním prostředí, na internetu a také v souvislosti s přípravou vládního návrhu nového občanského zákoníku.

Není bez zajímavosti, že původní verze návrhu občanského zákoníku (§ 2687 n.o.z.) obsahovala ustanovení, které velice nápadně institut „punitive damages“ připomínalo, když normovalo, že *kromě náhrady, k níž je škůdce jinak povinen, vznikne poškozením právo na její přiměřené zvýšení, byla-li újma způsobena úmyslně, zvláště s použitím lsti, pohrůžky, zneužitím závislosti poškozeného na škůdci nebo autority škůdce, diskriminací poškozeného z důvodu pohlaví, zdravotního stavu, etnického původu, víry nebo obdobných závažných důvodů.*

Ve vládní verzi návrhu občanského zákoníku se zmiňované ustanovení již neobjevuje a možnost navýšit odškodné nad rámec skutečně vzniklé újmy návrh neupravuje.

¹³ Srov. Polinsky, A. M., Shavell, S. Punitive Damages: An Economic Analysis, Harvard Law Review, vol. 111, n. 4, 1998, p. 870-957. Posner, A. R. Economic Analysis of Law. New York: Aspen Publishers, Sixth Edition, 2003, p. 167-214. Cooter, D. R. Economic Analysis of Punitive Damages. Southern California Law Review, vol. 56, 1982, p. 79-101.

¹⁴ Report I. Ebert prezentovaný na Conference on Punitive Damages, Wien, 17. 11. 2008.

7. ZÁVĚR

Příspěvek neměl za cíl jednoznačně odpovědět na otázku, zda je sankční náhrada škody pouze módním fenoménem nebo naopak etablovaným funkčním nástrojem na poli práva civilní odpovědnosti. Více se soustředil na geograficko-komparatistická hlediska s tím, že pro hlubší poznání lze odkázat na poznámkovou judikaturu a literaturu.

Na základě dílčích poznatků z jednotlivých států však lze shrnout, že kontinentální Evropa výrazněji neslevila ze svého odmítavého postoje, anglosaské common law po počátečním nadšení značně vychladlo a tak jediným výraznějším zastáncem je přístup ekonomické analýzy práva včetně tiché podpory pojistných kruhů. Tyto tendence však nedokáží zabránit živelné judikatuře nižších soudů, jež čas od času zaujmou vstřícný postoj směrem k poškozeným, který zpravidla skryjí v jiných právních termínech a pojmosloví.

Contact – email

vlasakmichal@seznam.cz